

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ МИНУЛОГО ЧАСУ ДІЄСЛОВА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ІТАЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Гандзюк О. М. Репрезентація минулого часу дієслова в українській та італійській мові.

У статті проаналізовано минулий час дієслова в українській та італійській мові. Показано граматичні відповідники для вираження форм минулого часу. Доведено, що в італійській мові дієслівний час має значно складнішу будову, ніж в українській мові.

Ключові слова: порівняльна граматики, італійська та українська мова, дієслово, категорія часу дієслова, минулий час, давноминулий час.

Гандзюк А. М. Репрезентация прошедшего времени глагола в украинском и итальянском языках.

В статье проанализировано прошедшее время глагола в украинском и итальянском языках. Показаны грамматические эквиваленты для выражения форм прошедшего времени. Доказывается, что в итальянском языке время глагола имеет более сложную структуру, чем в украинском языке.

Ключевые слова: сравнительная грамматика, итальянский и украинский языки, глагол, время глагола, прошедшее время, давнопрошедшее время

Handyzyuk O. M. Representation Past Tense of the verb in Ukrainian and Italian languages.

Past time of the verb in the Ukrainian and in Italian languages is analyzed. Grammatical forms for expressing of the Past Time are shown. Past Tense in the Italian language has more complex structure than in Ukrainian one is proved.

Key words: contrastive grammar, Italian and Ukrainian, verb, grammatical category of the verb time, Past Time.

Опозицією до іменних частин мови (іменника, прикметника, числівника, тобто тих частин мови, які чи то називають предмет, його якісну та кількісну ознаки, чи то вказують на них, тобто статичні факти) є дієслово [6, с. 158]. Людина сприймає незакінченість матерії в окремих процесуальних виявах: виникнення, становлення, тривання і переходу в нову якість. Дієслова є назвами дій або динамічної ознаки. Становлення і тривання динамічної ознаки сприймається мовцем як вияв процесуальності з властивими для неї часовими координатами. Ця часова перспектива в дієслові пов'язується з моментом мовлення про дію: дія збігається з моментом мовлення про неї або відбувається не одночасно з моментом мовлення [7, с. 226]. Перебіг дії до моменту мовлення про неї належить до минулого часу. Загальні характеристики минулого часу дієслова в українській мові мають деякі подібні й відмінні риси.

Минулий час в українській мові досліджували І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, М. В. Леонова, М. Я. Плющ та інші дослідники. Аналіз системи минулого часу в італійській мові здійснено Т. Б. Алісовою,

Т. З. Черданцевою, І. В. Єрмаковою, Т. Б. Жуковською. Деякі особливості дієслівної системи проаналізував С. Дель Гаудіо.

Проте й досі немає ґрунтовного повного аналізу репрезентації минулого часу в українській та італійській мові. Тому тема нашого дослідження є актуальною. Мета роботи полягає в репрезентації минулого часу в українській та італійській мові і передбачає розв'язання таких завдань: 1) розглянути подібні характеристики минулого часу дієслова; 2) виявити відмінності у структурі аналізованого часу.

Минулий час італійського дієслова нараховує 5 форм. Таку кількість можна пояснити, виходячи з того, що минулий час в італійській мові має зовнішнє спрямування на закінченість часового перебігу дії. Три часові форми минулого часу з п'яти мають відповідність з минулим часом української мови. Це часове співвідношення показує Дель Гаудіо [3, с. 46]:

Таблиця 1.

Tempo passato	Минулий час
Passato prossimo	минулий час доконаного та
Imperfetto	недоконаного виду
Trapassato prossimo	давноминулий час
Passato remoto	
Trapassato remoto	

Лінгвіст наголошує на тому, що в італійській мові в системі форм дійсного способу (зокрема минулого часу) наявна більша кількість диференційних ознак, ніж у системі часових форм дієслова.

Passato prossimo можна співвідносити в українській мові з минулим часом доконаного виду. Для української мови специфіка минулого часу доконаного виду полягає в тому, що в основному цей час утворюється за допомогою префіксів. В італійській мові passato prossimo слугує вказівкою на час, який передує моментові мовлення, має обмежений вияв і перебуває в контакті з моментом мовлення. Ця часова форма характеризується більш складною будовою, вона утворюється за допомогою допоміжного дієслова **avere (мати)** або **essere (бути)**, використаних у теперішньому часі і дієприкметника минулого часу дієвідмінюваного дієслова. Вибір допоміжного дієслова теж має свою специфіку. Усі перехідні дієслова утворюються цей час з допоміжним дієсловом **avere**, напр.: *Io ho finito un lavoro* – *Я закінчив одну роботу*. Все зворотні дієслова, більшість дієслів руху і неперехідних дієслів утворюють Passato prossimo з допоміжним дієсловом **essere (è)**: *Mara è entrata e ha veduto Tuda* – *Мара увійшла і побачила Туду*.

Зокрема, passato prossimo означає дію, яка закінчилася в часі, але співвідноситься з теперішнім часовим проміжком. Це загальне значення членується на два випадки вживання: 1) для вказівки на дію, яка закінчилася безпосередньо перед моментом мовлення і стосується плану теперішнього, ще не закінченого відрізка часу; 2) для відтворення дії, яка,

хоч і пов'язана з теперішнім, але перебуває у стосунку з минулим.

Imperfetto – незакінчена минула дія, яка служить вказівкою на минулу дію, як правило, не обмежену часовими рамками. Українською і російською мовами перекладається у вигляді недоконаного виду минулого часу.

Т. Б. Жуковська [4, с. 23] вказує, що цей час вживається: 1) у розповідях – *Stavo in primo banco perche ero basso di statura e avevo una vista cattiva – Я сидів за першою партою, тому що я був низькорослим і у мене був поганий зір*; 2) при повторювальній дії в минулому – *Ogni mattina andavo all'università, mi sedevo al solito posto e ascoltavo la lezione* – Щодня я ходив в університет, сідав на звичне місце і слухав лекцію; 3) при тривалій дії в минулому: *La montagna era tutta avvolta nella nebbia* – Гора була повита туманом; 4) для післячасності в минулому: *Sapevano che i suoi genitori partivano la settimana dopo* – Вони знали, що їхні батьки їдуть через тиждень; 5) для вираження дії, на фоні якої почалась інша дія; вживаються сполучники **quando, mentre**: *Quando sono entrato, lui leggeva* – Коли я зайшов, він читав; 6) щоб надати фразі більшої ввічливості: *Scusi, signore, volevo chiederLe un'informazione* – Вибачте, панове, я хотів децю запитати.

Значення давноминулого часу (інакше кажучи, передминулого) часу української мови виникає при порівнянні часового перебігу двох дій у минулому, напр.: *Перш був розсердивсь, а далі, як розслухав, що йому Настя, стогнучи, розказала, та замовк; далі назирнув Марусю та аж злякався: Господи твоя воля!* (Г. Квітка-Основ'яненко). Отже, значення давноминулого, як і теперішнього історичного, майбутньо-минулого та інших часових значень, є відносним. Проте, на відміну від усіх інших відносних значень, давноминулий час має спеціальну форму вираження.

Давноминулий час утворюється переважно від дієслів доконаного виду і вказує на те, що означувані цими формами дії відбувалися раніше від інших дій до моменту мовлення. Тому форми давноминулого часу передбачають наявність у реченні (або ширшому контексті) інших дієслів у формі минулого часу. Форма давноминулого часу складається з двох компонентів: форми минулого часу на **-л-** від основного дієслова і допоміжного дієслова **бути** в минулому часі: *Отже і тепер так їй було прийшло: якби можна, скрізь землю б провалилась або забігла куди, щоб і не дивитись на сього боярина* (Г. Квітка-Основ'яненко).

Передминулий час італійської мови (Trapassato prossimo) означає: 1) минула, закінчена в часі дія, передує іншій минулій дії (це значення є спільним для української та італійської мов); 2) минуле закінчене, але невизначено віддалена дія, пов'язана з теперішнім; 3) минула закінчена дія, яка йде попереду головної дії висловлення або є другорядною у стосунку до головних дій.

Останнє значення також зближує цей час з давноминулим часом української мови, оскільки, за В. М. Русанівським, форми давноминулого

часу, вжиті у складному реченні з часовим підрядним, передають нетривалу, тимчасову дію, що виконувалася перед основною дією, вираженою дієсловом у формі минулого часу доконаного виду [8, с. 261].

Passato remoto належить до минулого часу, що не має тотожної відповідності в українській мові. Цей час означає закінчену дію, яка відбулася в минулому і не пов'язана з моментом мовлення. Як правило, цю часову форму використовують у розповіді, оповіді та розмовній мові, коли мовник має на увазі події, результат яких не відчувається і не має значення в момент мовлення [5, с. 178]. У художній літературі його використовують для опису біографії, показу історичних подій.

Основні вияви цього часу: 1) дія в минулому, не пов'язана з теперішнім часом (*perfetto storico*): *Cristoforo Colombo scoprì l'America nel 1492* – Христофор Колумб відкрив Америку у 1492 році; 2) короткочасна дія або стан: *Vide il cielo cariso di sole* (I. Calvino) – Він побачив небо, повне сонця; 3) у складних реченнях після сполучників *quando* (коли), *tosto che* як тільки: *Quando arrivarono, gli telefonarono* – Коли прибули, йому подзвонили.

Прийнято розрізняти всередині первинної функції минулого часу доконаного виду так зване перфектне й аористичне значення. Якщо формами минулого часу доконаного виду вказується на факт здійснення дії в минулому й на актуальність її результату в момент мовлення, маємо перфектне значення. Якщо ж форми минулого часу доконаного виду позначають дії, що відбулися в будь-які проміжки часу до моменту мовлення і результати яких не актуальні в момент мовлення, таке значення називають аористичним [2, с. 94; 9, с. 375]. Виходячи з названого, можна вважати, що певною мірою *passato remoto* стосовно української мови можна проектувати на аористичне значення минулого часу.

Trapassato remoto – це передминулий безпосередній час, який означає дію, що безпосередньо передує іншій минулій дії, позначеній *passato remoto* [1, с. 76]. Цей час вживається в підрядних реченнях після сполучників ***appena*** (щойно), ***tosto che*** (як тільки), ***subito che*** (відразу як) і використовується тільки на письмі: *Appena l'ebbe visto, si nascose* – Як тільки він його побачив, сховався.

Якщо проаналізувати значення минулого часу в італійській мові, то отримаємо такі семантичні відповідники:

1. *Passato prossimo* – час, який передує моменту мовлення, обмежений і контактує з моментом мовлення; 2. *Imperfetto* – час, який передує моментові мовлення, необмежений; 3. *Trapassato prossimo* – час, який передує моменту мовлення й іншій дії в минулому, обмежений; 4. *Passato remoto* – час, що передує моментові мовлення, обмежений; 5. *Trapassato remoto* – час, що передує моментові мовлення і іншій дії у минулому, обмежений [3, с. 48].

Отже, репрезентація дії, яка відбувається до моменту мовлення, в італійській мові має більший кількісний вияв. Відповідна система форм є

більш складною, ніж в українській мові. Це відбувається за рахунок різного спрямування категорії виду: у той час, коли в українській мові видова репрезентація орієнтується на закінченість дії «всередині», тобто виявляє, якою мірою дія взаємодіє з межею власного вияву, то минулий час в італійській мові має зовнішнє спрямування на закінченість часового перебігу дії.

Література

1. Алисова Т. Б. Итальянский язык (Грамматический очерк, литературные тексты с комментариями и словарем) / Т. Б. Алисова, Т. З. Черданцева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1962. – 208 с.
2. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1988. – 256 с.
3. Гаудіо Дель С. Деякі особливості італійської та української дієслівної системи / С. Гаудіо Дель // Компаративні дослідження слов'янських мов і культур : Пам'яті академіка Леоніда Булаховського : зб. наук. праць. – Вип. 16. – К. : КНУ, 2011. – С. 44–52.
4. Граматика італійської мови в таблицях і схемах / авт. Т. Б. Жуковська. – Тернопіль : ТАНГ, 2001. – 61 с.
5. Ермакова И. В. Итальянский язык за 100 часов : [пособие для самообразования] / И. В. Ермакова. – М. : Высш. шк., 1990. – 272 с.
6. Леонова М. В. Сучасна українська літературна мова. Морфологія / М. В. Леонова. – К. : Вища шк., 1983. – 264 с.
7. Плющ М. Я. Граматика української мови. Морфеміка. Словотвір. Морфологія : [підручник] / М. Я. Плющ. – [2-е вид., доп.]. – К. : Видавничий Дім «Слово», 2010. – 328 с.
8. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / В. М. Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 314 с.
9. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / За заг. ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1969. – 582 с.